

Manuskript til artikel i Præsteforeningens Blad i uge 44.
Artiklen blev trykt i Præsteforeningens Blad 82 (1992), 873-883.
Nogle mindre fejl i manuskriptet blev rettet i korrekturen. De er ikke rettet her.

Den nye alterbog og højmesseordning

Af sognepræst Holger Villadsen, liturgisk sekretær for biskopperne

Den 12. juni 1992 blev den nye alterbog autoriseret. Den bærer titlen »Den danske Alterbog«. Alterbogen indledes med højmesseordning, der også omfatter nadver, samt ordning for børnegudstjeneste på højmessens plads.

1993 vil blive et overgangsår, hvor den nye alterbog med den nye bibeloversættelse og de nye kollektoversættelser tages i brug. Alterbogen er udformet sådan, at den kan bruges i alle sogne, uanset hvilken højmesseordning der anvendes.

Udgangspunktet for alterbogen er den nye højmesseordning med tre bibelske læsninger: 1) Læsning fra Det gamle Testamente, 2) Læsning fra Det nye Testamente (epistel eller lektie) og 3) Evangelium. Ved hjælp af en markering med stjerner i marginen er der taget hensyn til, at alterbogen tillige kan anvendes ved en kortere højmesseordning med to bibelske læsninger.

Men alterbogen forudsættes også brugt i de sogne, hvor man ønsker at fortsætte med den nuværende ordning med to evangelielæsninger, eller hvor man ønsker at anvende strukturen fra liturgikommissionens Forslag til Alterbog (1985).

Samtidig med alterbogen blev der autoriseret ritualer for dåb, nadver i hjemmet, skriftemål, vielse (bryllup), kirkelig velsignelse af borgerligt indgået ægteskab, jordpåkastelse og kirkeindvielse.

Indstilling fra biskopperne

Alterbogen og de nye ritualer blev autoriseret efter indstilling fra biskopperne til kirkeministeren. Et forarbejde til denne indstilling foreligger i »Oplæg til Gudstjenestesteordning, Juni 1991«.

I forhold til dette oplæg fra sidste år var der i den endelige indstilling nogle ændringer. I alterbogen er de vigtigste ændringer, at Veit Dietrich-kollekterne foreligger i en ny oversættelse, at muligheden for at nøjes med to bibelske læsninger

er beskrevet lidt nøjere, og at det med stjerner i alterbogen er markeret, hvilken læsning der i givet fald bør foretrækkes som første læsning. Endvidere er der i højmesseordningen ved siden af den gamle indgangsbøn og udgangsbøn anført en kortere form, og reglerne for, på hvilke punkter præsten skal have menighedsrådets samtykke til at ændre på »stedets skik«, er revideret og gjort til en del af den autoriserede højmesseordning.

Jeg forudsætter i det følgende, at man har adgang til oplægget fra sidste år, og vil i denne artikel især komme med opfølgende og supplerende bemærkninger til den nye alterbog og højmesseordning.

De nye liturgiske bøger

Af praktiske grunde er publiceringen af alterbogen blevet koordineret med den nye bibeloversættelse, der som bekendt udkommer søndag den 8. november. Alterbogen udkommer en uges tid efter, i midten af november, og kan bestilles på nuværende tidspunkt. Forlagsretten til alterbogen og de nye ritualer er af Kirkeministeriet overdraget til Vajsenhusets Forlag, der administreres af Det danske Bibelselskab.

Samtidig med alterbogen udkommer en ritualbog, der indeholder de nye ritualer, herunder også ritualerne for de biskopelige handlinger, der blev autoriseret i 1987, og konfirmationsritualet, der blev autoriseret i 1991. Ritualbogen rummer endvidere en vejledning til højmassen, den autoriserede højmesseordning og børnegudstjenesteordning, samt to vejledende ordninger for begravelse.

Både alterbog og ritualbog er under trykning på nuværende tidspunkt og vil kunne erhverves i løbet af få uger, i midten af november.

Den nye alterbog og de nye ritualer vil komme til at indgå i salmebogen. Komplette salmebøger med ny tekstdel vil udkomme i første halvår af 1993. Der vil endvidere blive fremstillet et særtryk af salmebogens tekstdel. Dette særtryk vil formentlig foreligge i begyndelsen af 1993.

Ved siden af alterbogen og ritualbogen vil der blive trykt et alterbogstillæg og en musikbog. Disse bøger vil udkomme i løbet af 1993. Redigeringen af alterbogstillægget er afsluttet, og bogen vil formentlig udkomme i midten af februar 1993.

Som fælles ramme for de fire bind med præstens håndbøger anvendes overskriften: »Gudstjenesteordning for Den danske Folkekirke«.

Alterbogens forgængere

Den nye alterbog bliver tredje eller fjerde generation af danske alterbøger efter reformationen.

Den første danske alterbog blev udsendt af biskop Peder Palladius i 1556. Den blev udsendt i tilknytning til Kirkeordinansen af 1539, som det også kan ses af titlen på bogen: »Søndagers Oc hellige dagers Episteler oc Euangelia met Collecter oc andet at bruge udi Christi Naduere effter Ordinantzens lydelse«.

Alterbogen blev trykt af praktiske grunde, for at have en tilpas lethåndterlig bog med letlæselig typografi; men det var Peder Palladius meget om at gøre at give den nye bog et navn, der adskilte den fra den katolske kirkes missale. Han foreslog derfor, at den skulle kaldes kollektbog eller evangelistarium eller alter bogen. Det blev det sidste navn, der sejrede. I udgaven fra 1564 findes dette navn øverst på titelbladet.

Palladius' alterbog havde til hver søndag to kollekter og to læsninger, men det var meningen, at kun én af kollekterne skulle bedes. Den første var en dansk oversættelse af de latinske bønner, der blev brugt før reformationen. Den anden var en oversættelse af nogle dengang helt nye bønner forfattet på tysk af Veit Dietrich.

Teksten til læsningerne i alterbogen var taget fra den få år tidligere udkomne bibeloversættelse: Chr. III's danske bibel fra 1550. Perikopevalget var derimod i alt væsentligt identisk med de danske førreformatoriske missaler, idet der dog kun var tekster til søndagene og de helligdage, der var omtalt i Ordinansen fra 1539. Antallet af perikoper i Palladius' alterbog var således betydeligt mindre end i de førreformatoriske missaler. Reduktionen gik forholdsvis mest ud over de gammeltestamentlige læsninger, der tidligere hovedsageligt blev anvendt ved gudstjenester på hverdage.

Inde midt i alterbogen, efter Skærtorsdag og inden Påskedag, findes nadverliturgien, og bogen afsluttes med ritual for brudevielse og for dåb.

Palladius' alterbog udkom i flere oplag frem til 1669. Den vigtigste forandring i de efterfølgende oplag var, at antallet af kollekttrækker fra 1580 blev reduceret til kun én, nemlig kollekttrækken af Veit Dietrich, sådan som det har været tilfældet indtil nu.

Hans Baggers alterbog fra 1688

Den første generation af alterbøger blev i 1688 af løst af »Forordnet Alterbog udi Danmark og Norge«. Dette var den første »forordnede« alterbog, og formelt set er det først nu i 1992, at der er kommet en egentlig afløser af denne alterbog fra 1688.

Alterbogen fra 1688 skal ses i sammenhæng med »Danmarks og Norgis Kirke-Ritual« fra 1685, og bogen er bragt i overensstemmelse med de ændrede bestemmelser i Kirkeritualet om højmesse og nadver m.m.. Ændringerne i forhold til Palladius' alterbog vedrører især disposition og indhold i alterbogens sidste del med kirkebønner, litaniet, slutningskollekter, velsignelsen, dåb, nadver, trolovelse, brudevielse, jordpåkastelse og lidelseshistorien.

Alterbogen bliver indledt med et forord af biskop Hans Bagger. Dette forord fulgte alterbogen til og med udgaven i 1901.

I alterbogens hovedafsnit med kollekter og læsninger til kirkeårets festdage og søndage er der ikke ændret meget i forhold til alterbogsudgaven fra 1580. Kollektornes ordlyd og retskrivning er revideret, men kun i mindre omfang. Perikopeteksterne er også revideret, men det ser ud til, at udgangspunktet stadigvæk i stort omfang er Chr. III's bibel fra 1550.

Alterbogen fra 1688 blev udgivet flere gange: 1730, 1783, 1812, 1830, 1857, 1867, 1882 og 1901. Den blev løbende revideret og tilpasset den liturgiske lovgivning og ændrede bibeloversættelser, men levede dog i et vist omfang sit eget liv i forhold til bibeludgaverne. De vigtigste forandringer i denne periode var afskaffelsen i 1770 af nogle af helligdagene, indførelsen i 1885 af en anden tekstrække og kollektrevisionen i 1895. Alterbogen fra 1901 var den sidste af alterbøgerne, der bar titlen »Forordnet Alter-Bog« og blev indledt med Hans Baggers fortale.

I 1908 udkom en revideret udgave af alterbogen. Titlen var ændret til »Alterbogen. Kollekt, Epistler og Evangelier til Søn- og Helligdagene«. Hans Baggers fortale var udeladt og ligeledes alle ritualerne i alterbogens sidste del. Men selve alterbogens hoveddel med kollekter og læsninger til søn- og helligdagene var uændret i forhold til 1901, bort set fra at perikopernes tekst nu fulgte den nye autoriserede NT-oversættelse fra 1907.

De følgende udgaver af alterbogen op til i dag har anvendt titlen og dispositionen fra alterbogen i 1908. De vigtigste ændringer i denne periode har været kollektrevisionen i 1923, som findes i den nuværende udgave alterbogen, og indarbejdelsen af NT-oversættelsen fra 1948.

I princippet må også den seneste udgave af alterbogen betragtes som værende en udgave af alterbogen fra 1688 med en række ændringer: udeladelse af visse helligdage, supplerings med en anden tekstrække, revision af kollekterne og indarbejdelse af nye bibeloversættelser.

Den danske Alterbog 1992

Alterbogen, der blev autoriseret her i sommer, står på mange punkter i en klar sammenhæng med de forudgående danske alterbøger. Men samtidig er der tale om et generationsskifte, både reelt og formelt.

Den mest markante ændring i den nye alterbog er indførelsen af en gammeltestamentlig læsning til alle kirkeårets søn- og helligdage. Endvidere er der igen – som i den første danske alterbog – to alternative kollekttrækker, som begge foreligger i en oversættelse, der i de fleste tilfælde er foretaget fra bunden af på grundlag af originalteksterne. Og i det tilhørende tillæg findes tre supplerende nutidige kollekttrækker.

De tidligere alterbøger knyttede til ved liturgisk lovgivning i overordnede håndbøger, henholdsvis Kirkeordinansen 1539 og Kirkeritualet 1685. I den nye alterbog indgår som første del af bogen en selvstændig højmesseordning med nadver, samt en ordning for børnegudstjeneste på højmessens plads. Kollektterne og læsningerne er altså blevet anbragt i sammenhæng med højmesseordningen og nadverliturgien, og begge dele er blevet autoriseret som et samlet hele.

Den nye grundordning

Strukturen i den nye højmesseordning er uændret i forhold til biskoppernes oplæg fra juni 1991. Nadverliturgien indgår som en del af højmesseordningen, som er opdelt i fire hoveddele: Indledning, Ordet, Nadver og Afslutning.

De tre bibelske læsninger indledes med en læsning fra Det gamle Testamente. Den anden læsning fra alteret er en epistel eller lektie fra Det nye Testamente, og til sidst læses dagens evangelium. Der læses altså kun ét evangelium, som samtidig er prædiketekst; og denne evangelielæsning foregår fra prædikestolen i umiddelbar tilknytning til prædikenen.

Skematisk opstillet ser grundordningen således ud:

I. INDLEDNING

- 1 Indgang (Præludium)
- 2 Indgangsbøn
- 3 Indgangssalme
- 4 Hilsen
- 5 Indledningskollekt

II. ORDET

- 6 Læsning fra Det gamle Testamente
- 7 Salme mellem læsningerne
- 8 Læsning fra Det nye Testamente
- 9 Trosbekendelse
- 10 Salme før prædikenen

- 11 Evangelielæsning
- 12 Prædiken
- 13 Kirkebøn
- 14 Salme efter prædikenen
- III. NADVER
- 15 Nadverbøn
- 16 Fadervor
- 17 Indstiftelsesordene
- 18 Nadvermåltidet
- IV. AFSLUTNING
- 19 Slutningskollekt
- 20 Velsignelse
- 21 Udgangssalme
- 22 Udgangsbøn
- 23 Udgang (Postludium)

Indgangsbøn og udgangsbøn

I forhold til Oplæg juni 91 er der i den autoriserede højmesseordning tilføjet en kort udgave af indgangsbønnen og udgangsbønnen. De hidtidige bønner er opretholdt på førstepladsen.

Den korte indgangsbøn lyder således:

»Lad os alle bede! Herre, jeg er kommet ind i dit hus for at høre, hvad du vil tale til mig. Opluk nu ved din Helligånd mit hjerte, så jeg af dit ord kan lære at angre min synder, tro på Jesus Kristus og hver dag styrkes og bevares i denne tro. Amen.«

Den tilsvarende udgangsbøn lyder:

»Lad os alle bede! Herre, jeg takker dig, fordi du har lært mig, hvad du vil, at jeg skal gøre. Hjælp mig nu, min Gud, at jeg må holde fast ved dit ord og i liv og død styrkes og trøstes derved. Amen.«

I Oplæg juni 91 stod de korte former i alterbogstillægget, men da de nu er overført til den autoriserede alterbog, kan de anvendes, hvor præst og menighedsråd er enige herom, og det er ikke nødvendigt at indhente samtykke fra biskoppen.

I alterbogstillægget er der tre supplerende sæt af henholdsvis Anna Sophie Seidelin, Johannes Johansen og Holger Lissner. Hvor præst og menighedsråd er enige herom, kan de anvendes under forudsætning af biskoppens samtykke. Biskoppens samtykke er nødvendig, da alterbogstillægget ikke er en autoriseret bog til forskel fra selve alterbogen.

Indgangsbønnen, og eventuelt også udgangsbønnen, kan udelades, når Kyrie og Gloria anvendes. Og i ritualen for skriftemål findes en ordning, hvorefter indgangsbønnen ved enkelte gudstjenester eller i fastetiden kan erstattes af »Det lille litani«.

Begge ændringer forudsætter enighed mellem præst og menighedsråd.

Kyrie og Gloria

I forhold til Oplæg juni 91 er ordlyden af Kyrie og Gloria revideret på enkelte punkter i den autoriserede ordning, især af musikalske grunde. Men ellers er der ikke foretaget ændringer.

Kyrie og Gloria er altså fortsat anført i en note efter grundordningen og kan anvendes som en alternativ del af højmessens indledning, hvor præst og menighedsråd er enige herom. Når Kyrie og Gloria anvendes, indgår ledene i højmissen efter indgangssalmen eller efter hilsenen. Og der er samtidig givet mulighed for at udelade indgangsbønnen og udgangsbønnen, igen dog under forudsætning af enighed mellem præst og menighedsråd.

Indledningskollekten

Ligesom i Oplæg juni 91 er der til hver søn- og helligdag to kollekter. Den første er Veit Dietrich-kollekten, og den anden er missale-kollekten.

I alterbogen står de to kollekter sidestillet, og det er overladt til præsten at vælge, hvilken af de to kollekter der anvendes pågældende dag. Kollektene kan f.eks. anvendes sådan, at Veit Dietrich-kollekten anvendes i forbindelse med første tekstrække og missale-kollekten i forbindelse med anden tekstrække. Men der kan også vælges frit fra søndag til søndag, eller præsten kan holde sig til kun én af rækkerne.

I forhold til Oplæg juni 91 foreligger Veit Dietrich-kollekterne i ny oversættelse, som for det meste er en ny grundoversættelse. Missalekollekterne er revideret, men kun i mindre omfang i forhold til Oplæg juni 91.

I alterbogstillægget findes tre supplerende kollektrækker af henholdsvis Anna Sophie Seidelin, Johs. Johansen og Holger Lissner. De to første rækker er i forhold til Oplæg juni 91 kun ændret i nogle mindre sproglige detaljer, men er naturligvis tilpasset det endelige valg af prædiketekster i den autoriserede alterbog. Kollektene af Holger Lissner er kommet med i alterbogstillægget i den afsluttende redaktion, men indgik ikke i Oplæg juni 91.

Da alterbogstillægget ikke er en autoriseret bog, kan kollektrækkerne kun anvendes, hvis præsten kan få samtykke fra både menighedsråd og biskop. Det sidste vil normalt kunne betragtes som en formsag, da alterbogstillægget udgives af biskopperne.

De bibelske læsninger

Den nye grundordning forudsætter, at der er tre bibelske læsninger: Første læsning er taget fra Det gamle Testamente og anden læsning er en epistel eller lektie fra Det nye Testamente. Begge disse læsninger læses fra alteret. Sidste læsning, evangeliet, som samtidig er prædiketekst, læses fra prædikestolen.

Oplæg juni 91 forudsatte, at evangelielæsningen også kunne læses fra alteret, når grundordningen med de tre læsninger anvendes. Denne placeringsmulighed findes ikke i den nu autoriserede ordning.

Ved morgengudstjenester og andre tilsvarende faste gudstjenester, samt ved gudstjenester med dåb, kan den ene af de to første læsninger udelades. Den tekst, der bør foretrækkes som første læsning, er i alterbogens margin markeret med en vejledende stjerne. Denne markering med stjerner er ny i forhold til Oplæg juni 91.

De vejledende stjerner i alterbogen har også en funktion, hvis man vælger den mulighed ved alle faste gudstjenester kun at have to læsninger. Når denne ordning anvendes, læses evangeliet fra alteret som anden læsning, sådan at der også i denne ordning er to læsninger fra alteret. Ordningen er nærmere beskrevet i en ny note anbragt efter noten med Kyrie og Gloria. Skematisk opstillet ser ordningen med to læsninger således ud:

- Første læsning
- Salme mellem læsningerne
- Evangelielæsning fra alteret
- Trosbekendelse
- Salme før prædiken
- Prædiken

Permanent anvendelse af denne ordning hører til de punkter, hvortil præsten skal have menighedsrådets samtykke.

Forsøgsanvendelsen af bl.a. Forslag til Alterbog (1985) op-hører i første halvdel af 1993 efter de enkelte biskoppers nærmere bestemmelse, men hvis præsten ønsker at fortsætte med denne læsningsstruktur, kan man i menighedsrådet træffe en ny beslutning om at anvende udgangslæsningerne, der findes i alterbogstillægget. Udgangslæsningerne anvendes sammen med den nye autoriserede alterbog. Som første læsning anvendes i givet fald den gammeltestamentlige læsning, og anden læsning (fra alteret) bliver dagens evangelium, mens epistlen udelades og erstattes af udgangslæsningen.

Den nye alterbog forudsættes også brugt, hvor man ønsker at fortsætte med den gamle ordning med to evangelielæsninger. Som første læsning læses da den tekst, der er marke-

ret med en stjerne, og derefter fortsættes med evangelielæsninger som angivet i Biskoppernes Vejledning 1955.

De bibelske læsninger læses normalt af præsten, men lektier og epistler kan læses af en lægmand under forudsætning af enighed mellem præst og menighedsråd.

Sammenfattende er der altså ved siden af den nye grundordning med de tre læsninger, GT – Epistel – Evangelium, tre andre måder at »læse« den nye alterbog på:

- 1) Første læsning – Evangelium
- 2) GT – Evangelium – Udgangslæsning
- 3) Første læsning – Evangelium – Evangelium.

Trosbekendelsen

I den apostolske trosbekendelse er indledningen til anden artikel ændret i forhold til Oplæg juni 91, sådan at den indledes med »Vi tror på ...« ligesom første og tredje trosartikel. Retsskrivningen er endvidere tilpasset de principper, der anvendes i den nye bibeloversættelse.

Trosbekendelsen er placeret efter anden læsning fra alteret. I den hidtidige ordning var det en evangelielæsning, mens det i den nye ordning normalt er en epistel. Trosbekendelsen kan dog også fremsiges fra prædikestolen i forbindelse med prædiken. Det forudsættes, at placeringen vælges af præsten, men det bør naturligvis ske under hensyntagen til stedets tradition. På sidstnævnte punkt er der en mindre ændring i forhold til højmessevejledningen i Oplæg juni 91.

Trosbekendelsen kan siges eller synges i fællesskab eller af præsten alene. Det hører også til de punkter, hvor det forudsættes, at afgørelsen træffes af præsten, men igen under hensyntagen til stedets tradition.

Trosbekendelsen kan udelades, når der er dåb i højmissen.

De to trosbekendelser står sideordnet, ligesom det også var tilfældet i Oplæg juni 91. Det forudsættes, at præsten under hensyntagen til stedets tradition træffer afgørelse af, hvilken trosbekendelse der anvendes.

Dåbens placering

Ligesom i Oplæg juni 91 er der heller ikke i den autoriserede højmesseordning bestemmelser om dåbens placering inden for højmessens forløb. Dette spørgsmål har ikke kunnet løses på en éntydig måde, der både tog de nødvendige saglige hensyn til variationerne i gudstjenesteformen og til de eksisterende forskellige traditioner. Men det er præciseret, at dåbens placering hører til de punkter, hvortil præsten skal have menighedsrådets samtykke, såfremt stedets skik ønskes ændret.

I det nye autoriserede dåbsritual anføres til indledning følgende placeringsmuligheder: på trosbekendelsens plads, i tilknytning til første læsning, efter salmen efter prædikenen eller efter nadveren.

Spørgsmålet om dåbens placering skal ses i sammenhæng med højmesseordningen som helhed. I den nye grundordning, hvor epistellæsningen er anden læsning fra alteret, efterfulgt af trosbekendelsen, giver det mening med en vedtagelse af, at dåben placeres på trosbekendelsens plads. Men hvis anden læsning er dagens prædiketekst, vil det blive nødvendigt at overveje en placering i tilknytning til første læsning eller én af de to placeringsmuligheder efter prædikenen. Af saglige grunde kan det derfor blive nødvendigt at ændre på stedets skik som konsekvens af den højmesseordning, der anvendes på stedet.

Kirkebønnen

De anførte tre vejledende eksempler fra Oplæg juni 91 er opretholdt. Der er dog anvendt en ændret disposition, sådan at der i selve højmesseordningen kun er anført ét eksempel, mens de andre eksempler er anført i en note nr. 3 sammen med det store litani.

Den ændrede disposition er kun anvendt af praktiske grunde, idet de fire anførte eksempler er sidestillede. Præsten er som hidtil frit stillet med hensyn til bønnens ordlyd og har samtidig et bredere spektrum af vejledende eksempler at forholde sig til.

Der er to placeringsmuligheder: Bønnen kan bedes fra prædikestolen umiddelbart efter prædikenen eller fra alteret efter salmen efter prædikenen. Placeringen vælges af præsten uden hensyntagen til stedets tradition.

Såfremt der ikke er dåb eller nadver, afsluttes kirkebønnen med Fadervor. Men da højmesseordningen som udgangspunkt er udformet som en gudstjeneste med nadver, anføres Fadervor i højmesseordningen kun én gang, nemlig som en del af nadverliturgien.

Kirkebønnen bedes normalt af præsten, men kan bedes af en lægmand. Den sidste mulighed forudsætter, at kirkebønnen placeres efter salmen efter prædikenen, samt at præst og menighedsråd er enige om en sådan ordning.

Nadverbønnen

Hvad angår nadverbønnen eller nadverindledningen, er der næsten ikke ændringer i forhold til Oplæg juni 91. Der er i den autoriserede ordning tre muligheder: a) »Kære Kristi venner«, b) 1912-indledningen med »O du Guds Lam« og c) den nye indledning, hvor menigheden synger »Helligsangen«. Række-

følgen af de tre nadverbønner er ikke udtryk for nogen prioritering, men udtryk for en kronologisk rækkefølge i dansk liturgi efter reformationen.

I den sidste indledning er der en mindre ændring i den såkaldte præfation forud for Helligsangen, hvor præsten slutter med ordene: »Derfor vil vi med hele din menighed på jorden og i himlen, i kor med alle engle, synge din herligheds lovsang«.

Ved beslutning om anvendelse af den nye højmesseordning er det mest naturligt at tage udgangspunkt i den nadverliturgi, der anvendes på nuværende tidspunkt i sognet. Medmindre der anvendes uautoriserede ritualer, vil man kunne finde en tilsvarende liturgi i den nye alterbog, og der vil kun være tale om mindre sproglige forskelle.

Ændring i stedets tradition forudsætter enighed mellem præst og menighedsråd.

Der vil være mulighed for at træffe beslutning om at veksle mellem to nadverindledninger. Den ene kan f.eks. bruges ved almindelige højmesser og den anden ved aftengudstjenester eller faste hverdagsgudstjenester.

I bykirker med flere præster kan præsterne ønske at bruge hver sin indledning, og hvis menighedsrådet giver samtykke, kan det lade sig gøre. Men i almindelighed må det vel anses for bedst, at præster ved samme kirke følger samme ordning.

Ved siden af de tre nadverbønner i selve højmesseordningen findes der i alterbogstillægget to andre muligheder for nadverindledning. Anvendelse af disse indledninger forudsætter tillige samtykke fra biskoppen.

Fadervor

Fadervor er et fast led i nadverliturgien, uafhængig af hvilken indledning der anvendes. I den autoriserede ordning er i selve teksten anført en »traditionel« form og forinden på siden, men med samme typografi, formen fra den nye bibeloversættelse. Denne dobbelte form er en ændring i forhold til Oplæg juni 91, hvor der kun var én form.

Tekstformen vælges af præsten, men det vil da være naturligt at drøfte sagen i et bredere forum, især hvis det ønskes, at bønnen skal siges eller synges i kor.

Forskellene mellem de to former er ikke store, og rytmen er den samme, så det vil formentlig ikke give problemer at bede bønnen i fællesskab, selv om nogle anvender den ene form og andre den anden.

Bønnen siges af præsten alene, eller af præsten og menigheden i fællesskab. Fremførelsesform vælges af præsten under hensyntagen til stedets tradition.

Indstiftelsesordene

Ligesom Fadervor er indstiftelsesordene et fast led i nadverliturgien, uafhængig af hvilken indledning der anvendes. Og ligesom med Fadervor er der også her i den autoriserede ordning anført to former. I selve teksten findes en »traditionel« form, og for neden på siden findes en form, der bygger på den nye bibeloversættelse.

Tekstformen vælges af præsten, som under alle omstændigheder er den, der skal læse ordene.

Slutningskollekten

Veit Dietrich-kollekterne til de enkelte søndage findes i den autoriserede alterbog i en ny oversættelse. Enkelte af disse kollekter anvendes også som slutningskollekter, nemlig 4. søndag i advent som dåbskollekt og 1. søndag efter påske som kollekt efter dåb og nadver. Slutningskollekternes ordlyd er i højmesseordningen anført i samme form som den, hvori den findes til de pågældende søndage.

Slutningskollekten vælges af præsten under hensyntagen til karakteren af den forudgående gudstjeneste. Udover de fem muligheder i højmesseordningen er der slutningskollekter til jul, påske og pinse.

Udgangslæsning

I det ikke-autoriserede alterbogstillæg findes en række udgangslæsninger, som i de fleste tilfælde er epistlen fra første tekstrække. Såfremt det ønskes af præsten, kan disse udgangslæsninger læses efter slutningskollekten og forud for velsignelsen. Forudsætningen er, at menighedsrådet og biskoppen giver samtykke.

Igangværende forsøgsmæssig anvendelse af Forslag til Alterbog (1985) kan ikke betragtes som stedets skik, der automatisk fortsætter, indtil der er enighed om noget andet. Hvis præsten derfor ønsker at fortsætte med denne læsningsstruktur, skal der træffes en ny beslutning i løbet af første halvår 1993. Udgangslæsningerne i alterbogstillægget vil af hensyn til kirkeår og fælles prædiketekster skulle anvendes sammen med de gammeltestamentlige læsninger og evangelielæsningerne i den nye alterbog.

Velsignelsen

Ligesom det er tilfældet med Fadervor og indstiftelsesordene, findes den aronitiske velsignelse i to former: En »traditionel« form i selve teksten og formen fra den nye bibeloversættelse forneden på siden.

Det forudsættes, at tekstformen vælges af præsten, som jo også under alle omstændigheder er den, der siger ordene.

Nye oversættelse af Veit Dietrich

I Oplæg juni 91 fandtes Veit Dietrich-kollekterne i en version, der var en let revision af formen i Prøvealterbogen 1958. I den autoriserede alterbog findes kollektene i en ny version, hvor grundarbejdet for det meste er en ny »tæt« oversættelse foretaget af Anna Sophie Seidelin i foråret 1991.

Til forskel fra tidligere forslag af Anna Sophie Seidelin, hvor der tilstræbtes en friere nudansk oversættelse, er udgangspunktet her et forsøg på en »tæt« oversættelse af Veit Dietrichs tyske originaltekst.

Denne første grundoversættelse blev efterfølgende gennemgået af en arbejdsgruppe bestående af Anna Sophie Seidelin, Johs. W. Jacobsen, Chr. Thodberg og undertegnede. På visse søndage anvendtes som udgangspunkt oversættelsen af Rich. Fangel i bogen Gudstjenestekollekterne (1953).

Derefter blev resultatet gennemgået grundigt af det biskopelige underudvalg, der arbejdede med kollektene. Efter en vis dialog og behandling på et af de liturgiske bispemøder indgik den nye version i den indstilling, der blev afleveret af biskopperne.

I det følgende anføres teksterne til adventstiden, hvor man kan se det endelige resultat. Den første af kollektene er Veit Dietrich-kollekten, og den anden er missalekollekten. Til 4. søndag i advent findes der tre kollekter. Den første af kollektene er en let bearbejdelse af den hidtidige dåbskollekt, mens den anden er en oversættelse af Veit Dietrichs noget længere originale tekst.

Selv om intentionen ved oversættelsen af Veit Dietrichs bønner har været at lave en »tæt« oversættelse, betragtes de dog ikke som nogen »kanonisk« tekst. Der er derfor i mindre omfang foretaget ændringer for at tilpasse kollektene til deres nuværende brug i den danske alterbog.

Teksterne i alterbogen står også af princip anonymt, så der findes ikke i selve alterbogen forfatterangivelser eller kildeangivelser.

1. søndag i advent

Kollekt:

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Dig være tak og lov og pris til evig tid, fordi du har set til os arme mennesker, som for syndens skyld har måttet leve under dødens og Satans tyranni, og indsat din Søn til konge over os, en retfærdig konge, som selv vil dø for at gøre os fri af vore synder og være vor frelser, der

hjælper os imod døden. Nu beder vi dig lade din Helligånd oplyse, styre og lede os, så vi holder os til vor retfærdige konge og frelser alene, og ikke, som verden gør, tager anstød af hans fattige skikkelse og foragtede ord, men i fast tillid til ham bliver evigt salige ved ham, som med dig lever og regerer i Helligånds enhed, én sand Gud fra evighed og til evighed.

Eller:

Rejs dig, beder vi, Herre, rejs dig i din væld og kom! Vore synder hænger over vore hoveder, de truer med at knuse os, udræk din hånd, riv os ud af faren, befri os, frels os, du, som med Fader og Helligånd lever og regerer, én sand Gud fra evighed og til evighed.

Læsninger:

Salme 24 eller Salme 100

*Rom. 13,11-14

Matt. 21,1-9

2. søndag i advent

Kollekt:

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Du, som ved din Søn har åbenbaret for os, at himmel og jord skal forgå, men vore legemer igen opstå og vi alle stilles for din domstol; vi beder dig, at du ved din Helligånd vil bevare os fast i dit ord og i en rettro, nådigt vogte os for synd og bevare os i nød og fristelse, så at vore hjerter ikke sløves af frådseri og drukkenskab og dagliglivets bekymringer, men at vi altid er årvågne og beder og i sikker forvisning om din nåde forventer din Søns komme med glæde og bliver evigt salige ved ham, som med dig lever og regerer i Helligånds enhed, én sand Gud fra evighed og til evighed.

Eller:

Væk vore hjerter, Herre, så vi går i gang med at rydde vej for din enbårne Søn. Og behold os nådigt i din tjeneste, når han holder sit indtog hos os og gør vore hjerter rene, ved din Søn, Jesus Kristus, vor Herre, som med dig lever og regerer i Helligånds enhed, én sand Gud fra evighed og til evighed.

Læsninger:

Es. 11,1-10

*Rom. 15,4-7

Luk. 21,25-36

3. søndag i advent

Kollekt:

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Du, som har ladet din Søn, Jesus Kristus, vor Herre, blive menneske og komme ind i denne verden, for at han skal bekæmpe Djævelens tyranni, hjælpe os arme mennesker imod synd og død og gøre os evigt salige; vi beder dig styre og lede vore hjerter ved din Helligånd, så vi ikke ser hen til noget andet end hans ord og således undgår al den forargelse, som vor fornuft kalder frem hos os, og må være at finde blandt dem, der ikke forarger sig på din Søn, Jesus Kristus, men bliver salige ved ham, som med dig lever og regerer i Helligånds enhed, én sand Gud fra evighed og til evighed.

Eller:

Bøj dig dybt, Herre Jesus, så du kan høre os her, hvor vi beder ud af mørket i vore sind: Kom i din nåde og gæst os, gør mørket i os til lys, du, som med Fader og Helligånd lever og regerer, én sand Gud fra evighed og til evighed.

Læsninger:

*Es. 35

1. Kor. 4,1-5

Matt. 11,2-10

4. søndag i advent

Kollekt:

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Vi takker dig af hjertens grund, fordi du har ladet os komme til den nådefulde dåb, hvori du skænkede os syndernes forladelse, Helligånden og det evige liv for din Søns, Jesu Kristi, skyld. Vi beder dig: Bevar os i troen, så at vi aldrig tvivler om denne din gave, og styrk os ved din Helligånd til at stride mod synden og blive i vor dåbs nåde, indtil vi bliver til evig tid salige ved din elskede Søn, Jesus Kristus, vor Herre, som med dig lever og regerer i Helligånds enhed, én sand Gud fra evighed og til evighed.

Eller:

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Vi takker dig, fordi du ved Johannes Døber beredte den hellige dåb for din Søn, og fordi du også lader os komme til dåben og dér for vor Herres Jesu Kristi skyld tilsiger os vore synders forladelse, Helligånden og det evige liv. Vi beder dig: Hold os så fast i tillid til din nåde og barmhjertighed, at vi aldrig tvivler om dit tilsagn i dåben, men trøster os dermed, når tvivl og fristelse vil angribe os. Hjælp os ved din Helligånd, så vi vogter os for synd og lever i den uskyld, vi kom ind i ved vor dåb. Men hjælp os også ved din

Helligånd, når vi ikke kan bestå, men i vor menneskelige svaghed falder igennem; lad os ikke blive liggende dér i vore synder. Hjælp os at sørge over dem og vende om til dig og på ny trøste os ved dit tilsagn og således ved din nåde blive til evig tid salige ved din Søn, Jesus Kristus, vor Herre, som med dig lever og regerer i Helligåndens enhed, én sand Gud fra evighed og til evighed.

Eller:

Rejs dig, vi beder dig, Herre, rejs dig med væld og kom! Opbyd din styrke, il os til undsætning, hjælp os med din nåde, for vore synder omklamrer os, vi kommer ikke ud af stedet. Bær over med os, se på os med mildhed, så vi igen kan bevæges og leve ved dig, som med Faderen og Helligånden lever og regerer, én sand Gud fra evighed og til evighed.

Læsninger:

Es. 52,7-10

*Fil. 4,4-7

Johs. 1,19-28

Perikopevalget

Den væsentligste ændring i den endelige alterbog i forhold til Oplæg juni 91 må nok siges at være indførelsen af de vejledende stjerner, der hænger sammen med muligheden af at nøjes med to bibelske læsninger. Hvordan det ser ud, kan man få en fornemmelse af i de anførte eksempler fra adventstiden. Normalt er stjernerne anbragt ud for epistlerne, men f.eks. i anden række i adventstiden og i fastetiden er de anbragt ud for de gammeltestamentlige læsninger.

En fortegnelse over prædiketeksterne i 1993 kan findes i det modtagne eksemplar af Præsteforeningens kalender, og jeg henviser dertil. Enkelte søndage i kirkeåret har fået nyt navn og ny definition i forhold til den gamle alterbog, men ikke i forhold til Oplæg juni 91.

De væsentligste ændringer er indførelsen af Helligtrekongers søndag (= søndag i perioden 2.-6. januar), Sidste søndag efter helligtrekonger og Sidste søndag i kirkeåret. På længere sigt vil det være uhensigtsmæssigt at have forskellige søndagsnavne og prædiketekster på samme dato i kalenderen. Det forudsættes derfor, at den nye kirkeårsstruktur vil blive almindelig standard i kalenderen fra 1994.

5. søndag efter helligtrekonger, der efter den nye kirkeårsstruktur bliver en meget sjælden søndag, har kun én tekst-række, men der er to prædiketekster: Matt. 13,24-30 eller Matt.

13,44-52. Sidstanførte tekst fandtes i Oplæg juni 91 som evangelium til Sidste søndag i kirkeåret, anden række.

Sidste søndag efter helligtrekonger har i anden række som ny evangelietekst Johs. 12,23-33. Den erstatter Luk. 9,28-36, der fandtes i Oplæg juni 91 og var paralleltekst til evangeliet i første række om forklarelsen på bjerget.

Sidste søndag i kirkeåret har som evangelium i anden række Matt. 11,25-30, der ikke havde fundet anvendelse i Oplæg juni 91. Samtidigt flyttes Matt. 13,44-52 til 5. søndag efter helligtrekonger (= 26. søndag efter trinitatis).

Der er også i mindre omfang ændret på perikopevalg og afskæring for de gammeltestamentlige læsninger og de nytestamentlige epistler (lektier) på baggrund af de indkomne kommentarer til Oplæg juni 91, men i hovedsagen er den autoriserede alterbog i denne henseende identisk med oplægget fra juni 1991.

Alterbogstillægget

Dette tillæg til alterbogen har været omtalt flere gange i det foregående. Tillægget er ikke nogen autoriseret bog og vil udkomme som en bog for sig, men under samme fælles titel som de øvrige liturgiske bøger »Gudstjenesteordning for Den danske Folkekirke«.

Alterbogen vil komme til at fylde ca. 500 sider, mens alterbogstillægget vil komme til at fylde ca. 250 sider. Tillægget har følgende hovedindhold:

Bønner af Anna Sophie Seidelin

Bønner af Johs. Johansen

Bønner af Holger Lissner

Andre nadverindledninger

Udgangslæsninger

Tekster til særlige gudstjenester i kirkeåret

Læsninger til børnegudstjeneste

Andre gudstjenester, herunder vejledende ordning for hverdagsgudstjeneste.

I forhold til Oplæg juni 91 er tillægget udvidet med bønner af Holger Lissner, men ellers er der ikke mange ændringer.

Anvendelse af alterbogstillæggets tekster og bønner ved de faste gudstjenester betragtes som mindre ændringer af den autoriserede højmesseordning, hvortil præsten skal have både menighedsrådets og biskoppens samtykke ifølge menighedsrådslovens § 29. Det forudsættes, at andre og efterfølgende præster ikke er forpligtede til at anvende pågældende ændringer, og ved præsteskifte skal ændringerne tages op til fornyet behandling.

Menighedsrådslovens § 29 regner med to niveauer ved ændringer af stedets skik. Hvis ændringen er inden for rammen af autoriserede ordninger, er det tilstrækkeligt med enighed mellem præst og menighedsråd. Hvis ændringen derimod går ud over autoriserede ordninger, kræves også biskoppens samtykke. Og alterbogstillæggets tekster regnes for hørende til den sidste gruppe.

Én af fordelene vil den valgte fremgangsmåde er, at det vil være lettere at udsende reviderede udgaver af tillægget eller supplerende tillæg.

Redigeringen af alterbogstillægget er afsluttet, men bogen forventes først at kunne udkomme i februar 1993.

Præst og menighedsråd

Selv om den nye alterbog nu er autoriseret, kan præsten ikke tage den i brug uden menighedsrådets samtykke ifølge bestemmelserne i menighedsrådslovens § 29. Grundprincippet i denne paragraf er, at »stedets skik« fortsætter, indtil præst og menighedsråd er enige om at ændre.

Autorisationen er altså ikke ensbetydende med nogen pligt til at anvende den nye ordning, men kun en ret til at træffe beslutninger i sognet uden at skulle indhente godkendelse hos biskoppen.

I den nye højmesseordning er der en del valgmuligheder. Som udgangspunkt forudsættes det, at det er overladt til præsten at træffe de nødvendige valg, f.eks. salmevalg. Men på en række punkter har vurderingen været, at præsten skal have godkendelse af sine valg i menighedsrådet. Der er derfor, som en del af den autoriserede højmesseordning, lavet en liste over punkter, hvor den liturgi, der hidtil har været anvendt i menigheden, kun kan ændres, hvis præsten kan få samtykke fra menighedsrådet. Disse punkter, som for det meste har været omtalt enkeltvis i det forudgående, er:

1) Anvendelse af anden autoriseret indgangsbøn og udgangsbøn.

2) Periodevis anvendelse af syndsbeholdelse og absolution i gudstjenestens indledning.

3) Anvendelse af Kyrie og Gloria i gudstjenestens indledning, herunder eventuel udeladelse af indgangsbøn og udgangsbøn.

4) Lægmands medvirken ved læsning fra Det gamle Testamente og læsning fra Det nye Testamente (epistel eller lektie).

5) Udeladelse af én af læsningerne (reduktion til to læsninger).

- 6) Dåbens plads i højmessen.
- 7) Lægmands medvirken ved kirkebønnen.
- 8) Anvendelse af anden autoriseret nadverbøn.
- 9) Lægmands medvirken ved uddeling af brød under nadveren.
- 10) Anvendelse ved faste gudstjenester af ordningen for børnegudstjeneste på højmessens plads.

Bestemmelserne ovenfor er primært udformet med henblik på at anvendes ved efterfølgende justeringer, når den nye alterbog er taget i brug. Men de kan da også anvendes som en slags huskeliste, når den nye højmesseordning skal til behandling første gang på et menighedsrådsmøde.